

Марія ШУТОВА,

кандидат педагогічних наук,

докторант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського

національного лінгвістичного університету

(Україна, Київ) mshutova@i.ua

СИМВОЛІКО-МОТИВАЦІЙНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ АНГЛІЙЦІВ І УКРАЇНЦІВ ПРО ПАТРІОТИЗМ

У статті здійснено символіко-мотиваційну реконструкцію етнокультурних автостереотипів англійців та українців про їх національний характер шляхом розкриття внутрішньої і зовнішньої форми та образного значення фраземних знаків. На прикладах фразеологічних одиниць обох мов реконструйовано стереотипні уявлення англійців та українців про Батьківщину, рідний дім, край, іноземців, за результатами яких сконструйовано такий стереотипний портретний профіль їхнього характеру, як патріотизм.

Реконструюючи етнокультурні стереотипні уявлення англійців і українців про патріотизм, які зафіксовані в образній семантиці фразеологізмів, зроблено припущення, що фразеологічний фонд англійської і української мов найбільшою мірою відбиває особливості світосприйняття носіїв цих мов, зумовлені національним менталітетом. Аналіз етнокультурних символічних смислів та джерел формування англійського і українського національного характеру дає змогу констатувати, що їх мотиваційною основою є соціальні, культурні, історичні, релігійні чинники, які вплинули на менталізацію і стереотипізацію уявлень англійців і українців про патріотизм.

Ключові слова: *етнокультурний стереотип, символіко-мотиваційна реконструкція, фразеологізм, стереотипні уявлення, національний характер, менталітет, патріотизм.*

Лит. 26.

Mariia SHUTOVA,

Ph. D in Pedagogical Sciences, Associate professor,

doctoral student of Germanic and Finno-Ugric philology,

Kyiv National Linguistic University

(Kyiv, Ukraine) mshutova@i.ua

SYMBOLIC AND MOTIVATIONAL RECONSTRUCTION OF ENGLISH AND UKRAINIAN ETNO-CULTURAL STEREOTYPES ABOUT PATRIOTISM

The symbolic and motivational reconstruction of English and Ukrainian ethnic and cultural autostereotypes about their national character are carried out. The stereotypes about the English and Ukrainian homeland, home, native country, foreigners are reconstructed on the idiomatic examples by the disclosing internal and external forms and figurative meanings of phraseological stock of the both languages. As the result of such reconstruction, the stereotypical portrait of English and Ukrainian patriotism as their feature of character is designed.

By rebuilding ethnocultural stereotypes of English and Ukrainian patriotism, recorded in the figurative semantics of idioms, it was assumed that phraseological thesaurus of English and Ukrainian languages reflects the outlook features of these languages due to the national mentality. The analysis of ethno-cultural symbolic meanings and sources of English and Ukrainian national character formation makes it possible to state that their motivation is the basis of social, cultural, historical and religious factors that influenced the mental and stereotyping perceptions of British and Ukrainian patriotism.

Шутова М. Символіко-мотиваційна реконструкція етнокультурних...

Key words: ethnocultural stereotype, symbolic and motivational reconstruction of idiom, stereotypes, national character, mentality, patriotism.

Ref. 26.

Марія ШУТОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри германської і фінно-угорської філології
Київського національного лінгвістического університета
(Київ, Україна) mshutiova@i.ua

СИМВОЛИКО-МОТИВАЦИОННАЯ РЕКОНСТРУКЦИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ АНГЛИЧАН И УКРАИНЦЕВ О ПАТРИОТИЗМЕ

В статье осуществлена символическо-мотивационная реконструкция этнокультурных стереотипов англичан и украинцев об их национальном характере путем раскрытия внутренней и внешней формы и образного значения фраземных знаков. На примерах фразеологических оборотов языков реконструированы стереотипные представления англичан и украинцев о Родине, родном доме, земле, иностранцах, по результатам которых сконструирован такой стереотипный профиль их характера как патриотизм.

Реконструировав этнокультурные стереотипные представления англичан и украинцев о патриотизме, которые зафиксированы в образной семантике фразеологизмов, сделано предположение, что фразеологический фонд английского и украинского языков в наибольшей степени отражает особенности мировосприятия носителей этих языков, обусловленные национальным менталитетом. Анализ этнокультурных символических смыслов и источников формирования английского и украинского национального характера позволяет констатировать, что их мотивационной основой являются социальные, культурные, исторические, религиозные факторы, которые повлияли на ментализацию и стереотипизацию представлений англичан и украинцев о патриотизме.

Ключевые слова: этнокультурный стереотип, символическо-мотивационная реконструкция, фразеологическая формула, стереотипные представления, национальный характер, менталитет, патриотизм.

Лит. 26.

Постановка проблеми. Нація, національний характер – це ті явища, які людський розум здатний пізнавати, а гуманітарна наука перебуває ще на шляху проникнення в їх глибинну сутність, з-поміж яких і когнітивно-семіотична лінгвістика (що вивчає організацію структур свідомості, а оскільки національний характер пов'язаний із самосвідомістю, то, вочевидь, мовне віддзеркалення останньої, її інтерпретація за допомогою мовних феноменів становить одне із завдань цієї сфери гуманітарного знання), і компаративна етнолінгвістика (предметом аналізу якої є реконструкція мовних феноменів із етнокультурним компонентом семантики, перш за все, тих, що маркують різні національні почуття).

Аналіз досліджень. Сучасна лінгвокультурологія у її тісних контактах із етнолінгвістикою продовжує пошуки відповіді на питання щодо взаємозв'язків мови і культури, мови й етносу, мови й історії, які тісно пов'язані з феноменами колективної та індивідуальної свідомості, архетипів, стереотипів тощо. Обговорення питання про сутність національного характеру продовжує перебувати у площині дискусії представників різних сфер гуманітарного знання (Т. Ванханен, М. Гримич, П. Гнатенко, J. Taylor), яка зводиться до застереження в тому, що, досліджуючи окремих індивідів,
ISSN 2308-4855 (Print), ISSN 2308-4863 (Online)

не можна скласти об'єктивне уявлення про націю в цілому [1; 4; 5; 26]. Зважаючи на ці складові, дослідники ще остаточно не диференціювали національний характер у плані віднесення його до конкретної сфери наукового осмислення, зокрема ані до сфери соціальних явищ, ані до сфери культури, ані до етнографічного опису його рис [1; 11; 26] тощо.

Мета статті – здійснити символіко-мотиваційну реконструкцію архетипів національного характеру англійців і українців, які є підґрунтям етнокультурних стереотипних уявлень цих народів про патріотизм.

Виклад основного матеріалу. За свідченням Дмитра Донцова, англійці, що є представниками нордійської раси, мають прагнення змінювати світ, давати йому свої закони, свою правду. Їм притаманне почуття честі, завойовницький дух, вміння командувати, витривалість, любов до порядку, певність у собі, – це прикмети державотворчої раси. Нордієць цінує свою свободу понад усе. Нордієць – людина мужня, відверта, з високим почуттям обов'язку, власної гідності, аристократичними нахилами [6].

На формування душі українця, крім геопсихічних факторів, впливали і впливають ще й історико-культурні й політико-ідеологічні чинники. Так, історично склалося, що «межовість» України була нічим не захищена, приваблюючи одночасно своїм надзвичайним багатством і врожайністю простору завойовницький Захід і степово-хизацький Схід, і тим самим непомірно збільшувала тиск «межових ситуацій» кожної української людини. Україна постійно зазнавала нападів, зазіхань, загарбань. Через це в українців спочатку сформувався дружинницький, а згодом лицарсько-козацький тип людини, підпорядкований ідеалові оборони, честі, волі й віри, географічній формі життя. Характерним для козацького типу було те, що під впливом історичних чинників центр ваги їхнього життя перенісся із турботи про саме життя на збереження лицарської честі, на завдання оборони своєї землі. Таких козаків, як Б. Хмельницький, П. Сагайдачний, козак Мамай, О. Кульчицький називає прикладом козацько-лицарського ідеалізму [10].

Лицарство англійців та сформовані у свідомості носіїв англійської мови сучасні стереотипи про цю їхню якість – це винятково нордичні риси [25, 228]. Натомість сучасні українці – динарський тип складають природжені вояки, але воюють і повстають вони у крайніх випадках. На думку В. Щербаківського, цей тип зберігся до наших днів [20].

Розглянемо на прикладах обох мов стереотипні уявлення українців та англійців про Батьківщину, рідний дім, землю, край, а отже, проаналізуємо таку рису характеру, як **патріотизм** англійців і українців.

Концепт *Батьківщина* належить до абстрактних лінгвокультурних концептів [12]. У філософсько-теоретичному осмисленні батьківщина розглядається як «країна, що історично належить даному народові; освоєне цим народом географічне середовище, відображене в його матеріальній і духовній культурі; економічне, соціальне, політичне і культурне середовище, що історично склалося і освоєне людьми» [19, 83].

У Великому тлумачному словнику української мови знаходимо: Батьківщина: 1. Країна стосовно до людей, які народилися в ній та є її громадянами; вітчизна // Місце народження кого-небудь. 2. *перен.* Місце зародження, походження або виникнення чого-небудь [3, 39].

Загалом українське слово семантично відповідає словам в багатьох інших мовах: рос. *отечество*, пол. *ojczyzna*, лат. *patria*, а також англ. *fatherland* й нім. *Vaterland*.

Поняття *батьківщина* та його мовне позначення є поширеним в багатьох індоєвропейських мовах.

Дослідники, які аналізували концепт БАТЬКІВЩИНА, зробили висновок, що в багатьох культурах цей архетипний символ демонструє спільні смисли з концептом ДІМ (смилова зона «рідна земля»), зокрема і в англійській мові (пор.: *homeland*) [13, 11].

Україна з її безкраїми, родючими землями завжди була спокусою для загарбників. Тому й не дивно, що стеретипізовані фразеоформули *захищати Батьківщину*; *Батьківщина у небезпеці* набули стійкості і стали регулярно відтворюваними в українській мові. Цим і багатьом іншим фразеоформулам відповідає єдине нейтральне англійське слово *country*, яке є компонентом таких фразеоформул, як *For God and my country – За Бога, Батьківщину. A man without a country – Людина без роду / без племені*.

В англійській мові хоча і існують лексеми *motherland* та *fatherland*, але вони майже ніколи не використовуються англійцями на позначення своєї власної Батьківщини. Цікаво, що в англійців уявлення про батьківщину пов'язані ще і з матір'ю. В українців також такі уявлення є, коли йдеться про матір-землю (рідну землю – батьківщину).

Для українця типовим є дуже емоційне ставлення до своєї Батьківщини, Матері-Землі. Фразеологія української мови свідчить про це: *Нема в світі другої України, другого Дніпра; Рідний край – земний рай; Людина без Вітчизни, як соловей без пісні; Рідна земля, як колиска золота*. В англійській мові не зафіксовано жодного фразеологічного вислову зі словом *motherland*.

І хоча лінгвокультурний концепт БАТЬКІВЩИНА дослідники [12] відносять до абстрактних, загальнолюдських концептів, утім, як показує глибша його реконструкція, він має яскраве виражене етнокультурне маркування. Як уже зазначалося, поняття «батьківщина» відоме в багатьох індоєвропейських мовах, хоча у деяких із мов існують також ще й інші синоніми, похідні від слова «матір» (англ. *motherland*) зі значенням «рідні, свої місця, рідний дім» англ. *homeland*, нім. *Heimat*, швед. *fosterland*(et) тощо.

Батьківщина – це рідна країна, в якій народилася і проживає людина. Для нас це Україна. Кожен має також «малу» батьківщину: край, землю, де прийшов у світ, рідне місто або село. У сучасних умовах Батьківщина пов'язується з поняттям «держава». У такому разі вона охоплює соціальний та державний устрій, систему політичних відносин, культуру, духовні цінності, особливості мови, побуту, звичаїв [12, 16]. Батьківщина – «земля батьків», етнічна територія, тобто територія, освоєна кількома поколіннями певного етносу, середовище проживання. Певне природне середовище (земля з її лісами, луками, річками та озерами, прилеглими морськими просторами тощо) виступає в ролі батьківщини тоді, коли воно оцінене культурою, осмислене як своє, як свідчення історичного минулого етносу й сукупність його історичних пам'яток, як джерело індивідуальних та спільних для етнічної групи спогадів і переживань [19, 84].

Етимологія слів *Motherland* та *Батьківщина* підтверджує їх єдине джерело походження. *Motherland* в англійській мові походить від праіндоєвропейського кореня **mater*–мати [22]. *Батьківщина* є похідним від *отець*, що, у свою чергу, має індоєвропейський корінь **atta* «старша сестра, мати» [8, т. 4, 233].

Стереотипний образ батьківщини у свідомості носіїв англійської мови формувався на основі їхніх уявлень про рідну землю, що стали мотиваційною основою творення в англійській мові таких композитних номінацій, як *motherland, fatherland*,

homeland, компонентом яких є лексема *land* – земля. Це свідчить про зв'язок з архетипом рідної землі (*native land*), так само як і в українській мові (рідна земля). Перші компоненти англійських композитних найменувань «*mother*», «*father*», «*home*» швидше передають ставлення до батьківщини як до матері, батька та власне дому і мають яскраво виражену родову приналежність. Безпосередньо архетип матері експлікований у лексемі *motherland*. У той час як в українській мові є лише компонент *батько*, від якого утворено лексему *Батьківщина* і який маркує чоловіка як родове (архетипне) начало.

Застосовуючи одну з поширених методик дослідження концепту батьківщина в англійській мові, а саме: аналіз словникових дефініцій, російська дослідниця Ж. Єсмурзаєва дійшла висновку, що в його змістовій структурі виділяються ті компоненти, що характеризують його цінність для носіїв англійської мови. Так, лише *motherland* і *mother country* збігаються зі значенням «батьківщини» як країни народження або предків, як місця виникнення чого-небудь: «як колиски». Позначення країни, в якій людина народилася і громадянином якої вона є, у концептосфері англійської мови виражається лексемами *fatherland*, *homeland*, і саме вони, на думку дослідниці, виражають патріотичну сутність англосаксонської свідомості [7]. Єдине значення, в якому збігається весь синонімічний ряд одиниць *motherland*, *fatherland*, *mother country*, *homeland*, є «край отців» (місце, де людина народилася, де живуть її рідні та близькі). На думку В. Телії, дане значення відображає простір як історично-сформовану «колективно-свою» геополітичну територію [16, 411].

За свідченням С. Тер-Мінасової, нових конотацій зазнала лексема рос. *отчизна*, нові похідні почали утворюватися від нього в національних мовах після розпаду Радянського Союзу. Колись поширене слово рос. *советский* у багатьох контекстах змінилося на *отечественный*: *отечественная история / литература / продукция / производство* [17]. В українській мові на позначення *вітчизняного* здебільшого вживається ад'єктив *українське*: *українське виробництво, українська література, культура* тощо.

Англійці ж у цих контекстах не вживають слова *motherland*, *fatherland*, *patriotic*. Наприклад, Велику Вітчизняну війну вони називають *Great Patriotic War* тільки в прямому перекладі з російської мови. Для англосаксонського світу ця війна має тільки одну назву *The Second World War* – Друга світова війна [17]. В Україні також починають ламати стереотипи про Велику вітчизняну війну, характеризуючи її як Друга світова війна.

Для українців ставлення до своєї країни, землі, Батьківщини – близько-інтимне. В українській мові стереотипізовано чимало символічних, метафоричних фразеологізмів: *Мати-земля, рідна ненька Батьківщина, матінко-земля, рідний край, Вкраїна-мати*.

Для англійців стосунки з рідною країною більш дистантні, віддалені, що об'єктивно підтверджує сформовані стереотипи про їх національні характери, домінантою яких є стриманість. Тимчасом українці – це емоційні люди, часом лірично-сентиментальні.

Навіть окремі субстантивні словосполучення підтверджують стриманість англійців у проявах своїх почуттів. Вони називають свою країну підкреслено-нейтрально *This country*. Для українців вислів *Ця країна* має зневажливо-негативний контекст (пор.: *Моя країна*). Так можна сказати тільки у випадку, коли співрозмовник не вважає себе громадянином країни у значенні «в цій країні жити неможливо». Натомість, український патріот називає свою Батьківщину *рідним краєм, рідною країною*, вико-

ристовуючи ад'єктив-мотиватор *рідний*, що походить від старослов'янського «род» і має д.-індоєвропейський корінь *vrādhant* – «висхідний» [8, т. 5, 90].

Цікаві факти наводить В. Телія у своїй праці «Наименование РОДИНА как часть социального концепта PATRIA в русском языке». Основні концептосфери поняття «батьківщина», на її думку, це завжди особистісне, персональне сприйняття «свого» демографічного простору, яке відображає наступну структуру знання: 1. Місце, де суб'єкт X народився і з дитинства відчуває кровні відносини з іншими людьми та з минулими поколіннями; 2. У цьому місці X вперше відчув себе частиною середовища (мікро- та макрокосму); 3. Уперше познайомився із друзями і близькими людьми і став частиною неформального соціуму; 4. Опанував рідну мову; 5. Відчув емоційно-позитивне ставлення до рідних місць, батьків і родинних зв'язків, традицій, рідної мови.

Батьківщина – це завжди «персональне», «своє» («моє») особистісне місце, архетипно протиставлене «чужому», чужині. Це рідний край, рідна сторона, рідні люди, рідні могили, гаї, повітря. Батьківщина асоціюється з рідною землею як годувальницею, а тим самим – з матір'ю-прародителькою (про що свідчить реконструкція лексеми батьківщина, див. вище). Звідси, образ батьківщини-матері, висхідний до архетипу праматері (див. архетипи К. Юнга) як початку і джерела всього живого і як кінця життєвого шляху – повернення в лоно матері сирої землі. Концепт рос. ОТЧИЗНА фокусує загальний простір, яке належить усьому народу, орієнтований на контекст державно-історичної єдності не тільки території, але й соціуму, який на ньому проживає [16, 78].

Українська лексико-семантична система містить такі ряди лексем-синонімів: *рідна країна, вітчизна, отчизна, колиска*; антоніми: *чужина, чужениця, чужий край* [14, 48]. Як синонімічні, так і антонімічні відношення набувають означення, які зумовлюють різноманітні асоціативні реакції носія тієї чи іншої мовної системи. Так, БАТЬКІВЩИНА *дорога, друга, улюблена, міцна, могутня, найкраща, наша, прекрасна, рідна, чудова, щаслива*. Такі характеристики підкреслюють позитивну оцінку характеристики, яку містить цей концепт. Через те на Батьківщині можна *бути, жити, виростати, залишатися, зростати, знаходитися, перебувати*. Можна *відчувати любов до Батьківщини, обов'язок перед Батьківщиною, тугу за Батьківщиною* [14]. Саме ці спостереження показують механізм стереотипізації уявлень українців про Батьківщину, які демонструють їхні асоціації.

Для представника українського етносу Батьківщина – це не тільки земля, на якій він проживає, це, насамперед, Україна, Дніпро, хата, верба, калина, які набули статусу символів, а ширше концептів. Так, у розумінні Тараса Шевченка, у поезії якого слова-концепти утворюють лексико-семантичне поле з надзвичайно широким спектром поетичних значень, Україна – це не лише місце, територія чи країна. «Це стан душі, стан буття, екзистенціальна категорія у теперішньому часі, а в майбутньому – форма ідеального існування» [9, 79].

В англійській мові любов до Батьківщини виражається через неприховану антипатію до іноземців і всього іноземного. Відповідно, слова *foreign* (іноземний) і *foreigner* (іноземець) мають негативні конотації. Ці відтінки неприязні такі сильні, що навіть зовсім, здавалося б, нейтральне термінологічне словосполучення *the faculty of foreing languages* (факультет іноземних мов) витіснене у сучасній англійській мові більш нейтральним: *the faculty of modern languages* (факультет сучасних мов).

Прокоментуємо спостереження дослідників щодо негативних конотацій англійських слів *foreign* і *foreigner*. В ілюстративній фразеології словників англійської мови знаходимо:

He has a distrust of foreigners – Він не довіряє іноземцям (Longman Dictionary of Contemporary English – ілюстрація до слова *distrust* «недовіра»).

Foreigners are not allowed to own land – Іноземцям не дозволяється володіти землею (LDOCE *foreigner*).

Anne's father would not consent to her marrying a foreigner – Батько Анни не погодиться на її шлюб з іноземцем (LDOCE *consent* «погоджуватися»).

Вивчаючи стереотипні фразеоформули англійської мови, було виявлено, що найбільш уживаним етнонімом (назви етнічних груп людей: племен, племінних союзів, народностей, націй) як їх компонентом є *Dutch* (голландський). Цей факт пояснюється історичним суперництвом Великобританії з Голландією у війнах на морі, адже у другій половині XVI століття масштаби колоніальної активності Англії набули розмаху.

Тому й не випадково, що майже у всіх значеннях стереотипних фразеоформул з етнонімом *Dutch* простежується негативно-оцінна характеристика голландців. Найчастіше компонент *Dutch* символізує щось «погане, несправжнє, ненадійне».

Наприклад, *Dutch comfort – cold comfort; useless consolation* (слабка розрада); *Dutch defence – an ostensible defence* (уявний захист); *Dutch gold – false gold* (фальшиве золото); *Dutch treat – an entertainment, meal, etc., where each person pays for himself* (частування, при якому кожен платить сам за себе) [23].

В окремих етнокультурних фразеоформулах спостерігається стереотипне уявлення про голландців як про любителів спиртних напоїв: *Dutch bargain – a bargain stricken with a bottle of wine* (угода, супроводжувана випивкою); *Dutch courage – courage or confidence that one gets by drinking alcohol* (сміливість під хмелем); *Dutch feast – a party at which the master gets drunk the first* (гулянка, на якій господар напивається раніше гостей) [24].

Французи – найближчі сусіди Англії на континенті. З ними в англійців історично склалися дуже своєрідні стосунки любові-ненависті: *Our sweet enemy, France* [21, 92]. Причиною цього було те, що англійська і французька концептосфери у більшості позицій виявляються несумісними [21, 92].

Для фразеологізмів з компонентом *French* стереотипною є асоціація з нечемністю: *French leave* – піти по-англійськи; *pardon my French* – невихований, грубий, нецензурний вислів; з розкутістю, іноді з розбещеністю *French kiss* – французький поцілунок; *French postcard* – порнографічна листівка.

У результаті аналізу фразеологічних одиниць з етнонімами, російською дослідницею М. Вострих було встановлено, що переважають фразеологізми з негативною оцінкою, що свідчить про не зовсім доброзичливе ставлення англійців до представників інших народностей [2] і як підтвердження їхньої нетерпимості до всього іноземного. Крім того, що в мові закріпилося негативне ставлення до голландців, про що було згадано раніше, не залишилися осторонь й ірландці: *To get somebody's Irish up – to make somebody angry* (розсердити кого-небудь). За допомогою цієї фраземи англійці висловили не добре ставлення до своїх сусідів – ірландців.

Українському національному характеру властиві підвищений інтерес, цікавість і доброзичливість до іноземців та іноземного способу життя, культури, бачення світу. Відповідно, слова *іноземний* і *іноземець* не мають негативних конотацій, скоріше, навпаки. Це слова, що збуджують інтерес і підвищену увагу, налаштовують на

сприйняття чогось нового, цікавого, невідомого, хоча й містять конотації недовіри й обережливості, уявляючи іноземців чужими людьми, тобто, відносячи їх до категорії чужих. ІНОЗЕМЕЦЬ, мця, ч. Громадянин, підданий іншої держави, країни; чужоземець, чужинець [15, т. 4, 32].

На основі історичних стосунків з представниками інших етносів, з якими найтісніше спілкувалися українці, – росіянами, євреями та ромами (циганами), склалися їхні іноетнічні стереотипні уявлення про ці етноси. Українці традиційно послуговувалися власними назвами цих народів – *москаль* (кацап), *жид*, *циган*.

Паремійні тексти на тему українських міжетнічних стереотипів, які належать до етнокультурних стереотипних фразем, потрапляли під перо тогочасних записувачів – В. Смирницького, М. Закревського, О. Марковича та інших, проте найбільший успіх випав на долю збірки М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864), яка посіла почесне місце серед фундаментальних праць у світовій пареміографії. В опублікованому Матвієм Номисом корпусі прислів'їв та приказок знаходимо безліч фразеологізмів про стосунки українців з різними етносами. Так, наприклад, брехливість москаля займає значну тематичну ланку: *Казав москаль право, та й збрехав браво. Москаль тоді правду скаже, як чорт молицьця стане. Бов, бов по московські брехні. У йому стільки віри, як у москалеві правди* [18, 391].

Окрема увага приділена лайці москаля, яка була неприйнятна українському народові, вихованому на інших морально-етичних принципах. Звідси і вислів «помосковському лаять» [18, 391].

В українському фольклорі москаль зображується як винятково негативний персонаж, що має історичне та ментально-психологічне підґрунтя. Наприклад, *Москаль не свій брат – не помилує. Од чорта одхристися, а од москаля не одмолися. З москалем дружи, а камінь за пазухою держи. Від москаля поли вріж та тікай* [18, 393]. Отже, навколо образу москаля як шкідливого чужинця формується стійкий комплекс етнокультурних стереотипів, в основі яких – прагнення до відмежування та психологічного захисту.

Ще одним іноетнічним образом в українському фольклорі є образ жида, з яким пов'язана низка етнокультурних стереотипів. Єврейська меншина в Україні – одна з найдавніших. Це й знайшло відбиток у фольклорі, де образ єврея (жида) зайняв специфічне і значне місце в різних жанрах: колядках, легендах християнського змісту, вертепній драмі, думах, історичних піснях, казках і анекдотах, прислів'ях та приказках.

Етнокультурний стереотипний образ єврея – це «жид-корчмар, лихвар, визискувач бідного селянина». Відгомін народного гніву та образу єврея як ошуканця звучить у наступних фразеоформулах: *Жид не сіє, не оре, а обманом живе. Жид як не обшукає, то навіть і не пообідає. Жид і молячи вчиться обманювати. Жида вбий – сорок гріхів з душі* [18].

Проте українці прагнуть до об'єктивності і помічають й позитивні риси євреїв: *Горобці в очерет, а жида в кучки. Над жида нема кріпкого в вірі* [18].

Як бачимо, культурно-символічна реконструкція етнокультурних фразеоформул дає змогу розкрити джерела образності, законсервовані історико-психологічні стереотипи негативного сприйняття євреїв, в основі яких лежать не національні чи релігійні протиріччя, а соціальні, пов'язані з визискуванням українського селянина.

Загальне ставлення українців до циганського народу з огляду на його нужденність та простоту більш пом'якшене, ніж до москалів та жидів, хоча і не позбавлене критики. *Не робив жид на хліб, то й циган не буде. Крутить, як циган сонцем. Цікавий, як*

циган до бджіл. Як циганська кобила: день біжить, а три дні лежить [18]. В основі цих етнокультурних гетеростереотипних фразеоформул можна побачити соціальне підґрунтя – бідний український селянин співчував бідному циганові, хоча й іноді міг засуджувати, висміювати, або по-доброму кепкувати.

Висновки. Ці та чимало інших стереотипів як авто-, так і гетеростереотипів, дають змогу констатувати, що уявлення англійців і українців про патріотизм, їхнє ставлення до Батьківщини, до представників інших етносів є різними. Символічні стереотипи про національний характер англійців відображають стримане ставлення як до свого рідного, зокрема до патріотизму, так і неприховану нетерпимість до всього нерідного, чужого, іноземного.

Етнокультурна символіка стереотипних уявлень українців про національний характер характеризується такими домінантами, як відверта любов до свого, зокрема, до рідної землі, Батьківщини, рідного краю, емоційне вираження цих почуттів, помірковане ставлення до іноземців, здебільшого цікавість, хоча з окремими негативними конотаціями до деяких етнічних груп сусідніх народів, зумовлені соціальними факторами, а не релігійними, національними чи іншими.

Перспективами подальших досліджень є експериментальна перевірка здобутих результатів реконструкції етнокультурних стереотипних фразеоформул і складання стереотипно-мовного паспорту англійців і українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ванханен Т. Этнические конфликты. Их биологические корни в этническом фаворитизме / Тату Ванханен. – М. : Кучково поле, 2014. – 410 с.
2. Вострых М. Л. Английские фразеологические единицы с этнонимами как показатель отношения англичан к другим нациям / М. Л. Вострых. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nkras.ru/nt/2010/Vostryx.pdf>
3. ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Гнатенко П. И. Национальный характер : мифы и реальность / Петр Иванович Гнатенко. – К., 1984. – 152 с.
5. Гримич М. Два виміри національного характеру / М. Гримич // Наука і суспільство. – 1991. – № 8. – С. 27–30.
6. Донцов Д. Націоналізм : [3-тє вид.] / Дмитро Донцов. – Лондон : Українська видавнича спілка, 1966. – 364 с.
7. Есмурзаева Ж. Б. Концепт «Родина» (в русском и английском языках) в системе ценностных концептов языковой картины мира / Ж. Б. Есмурзаева // Альманах современной науки и образования. – Тамбов : Грамота, 2008. – № 8. – Ч. II. – С. 53–55.
8. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : [в 7 томах] / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні : [редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982.
9. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : [навч. посібник] / Ірина Миколаївна Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
10. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук : [підручник] / Олександр Кульчицький. – Мюнхен ; Львів : Український вільний ун-т, 1995. – 164 с.
11. Лушан Ф. Народы, расы и языки / Феликс фон Лушан; [пер. с нем. Б. Д. Левина]. – М. : Белые альвы, 2014. – 240 с.
12. Манюх Н. Б. Асоціативний потенціал концепту Батьківщина у процесі вивчення української мови як іноземної / Н. Б. Манюх // Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія «Філологічна». – Острог, 2012. – Вип. 23. – С. 84–86.
13. Марчук У. Б. Асоціативний потенціал лінгвокультурних концептів у різносистемних мовах : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 – загальне мовознавство / Марчук Ульяна Богданівна. – К., 2009. – 20 с.

Шутова М. Символіко-мотиваційна реконструкція етнокультурних...

14. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга ; [за ред. С.М. Паламарчука]. – К. : Довіра, 2006. – 510 с.
15. СУМ – Словник української мови : [в 11 томах] / АН УРСР : [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
16. Телия В. Н. Концептообразующая флукуация константы «родная земля» в наименовании родина / В. Н. Телия // Язык и культуры : факты и ценности : К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова. – М., 2001. – С. 409–418.
17. Тер-Минасова С. Г. Роль языка в формировании личности. Язык и национальный характер / С. Г. Тер-Минасова // Этносоциоллингвистика : [хрестоматия] / [авт.-сост. Н.И.Коновалова]. – Екатеринбург, 2004. – С. 241–249.
18. Українські приказки, прислів'я і таке інше : [зб. Опанаса Марковича і ін.] / [упоряд. М. Т. Номис]. – К. : Либідь, 2003. – 352 с.
19. Філософський словник / [за ред. В.І Шинкарука]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1986. – 800 с.
20. Щербаківський В. Формация української нації : Нарис праісторії України / Вадим Щербаківський. – Прага : Вид-во Ю. Тищенко, 1941. – 147 с.
21. Easthope A. Englishness and national culture / Anthony Easthope. – London : Routledge, 1998. – 254 p.
22. Harper D. Online Etymology Dictionary / D. Harper. [Electronic source]. – Access to the source : <http://www.etymonline.com/>
23. Lekker D. O. Discovery and Exploration of once-Dutch words in the online Oxford English Dictionary/ Otter den Lekker// English Studies. – 1990. – Vol. 71. – № 3. – P. 261–271.
24. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Longman, 2014. – 2224 p.
25. Madison G. The Passing of the Great Race / Grant Madison. – London : Wermood and Wermood, 2012. – 582 p.
26. Taylor J. White Identity : Racial Consciousness in the 21 Century / Jared Taylor. – Oakton, Va. : New Century Books, 2011. – 340 p.

REFERENCES

1. Vankhanen T. Etnicheskie konflikty. Ikh biologicheskie korni v etnicheskom favoritism / Tatu Vankhanen. – M. : Kuchkovo pole, 2014. – 410 s.
2. Vostrykh M. L. Anglijskie fraseologicheskie edinitsy s etnonimami kak pokasatel' otnosheniya anglichan k drugim natsijam / M. L. Vostrykh. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupa : <http://nkras.ru/nt/2010/Vostryx.pdf>
3. VTSSUM – Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoji ukrajins' koji movy (z dod. i dopov.) / [uklad. i golov. red. V. T. Busel]. – K.; Irpin' : VTF «Perun», 2005. – 1728 s.
4. Gnatenko P. I. Natsionalnij kharakter : mify i realnost' / Piotr Ivanovitch Gnatenko. – K., 1984. – 152 s.
5. Grymych M. Dva vymiry natsional' nogo kharakteru / M. Grymych // Nauka i suspil' stvo. – 1991. – № 8. – S. 27–30.
6. Dontsov D. Natsionalism : [3-te vyd.] / Dmytro Dontsov. – London : Ukraijn' ska vydavnycha spilka, 1966. – 364 s.
7. Esmurzaeva Zh. B. Kontsept «Rodina» (v russkom i anglijskom jasykakh) v sisteme tsennostnykh kontseptov jazykovoi kartiny mira / Zh. B. Esmurzaeva // Al'manalh sovremennoj nauki I obrazovanija. – Tambov : Gramota, 2008. – № 8. – Ch. II. – S. 53–55.
8. ESSUM – Etymologichnyi slovnyk ukrajinskoji movy : [v 7 tomakh] / AN URSR. In-t movoznavstva im. O.O. Potebni : [redkol. O. S. Mel' nychuk (golovnyi red.) ta in.]. – K. : Naukova dumka, 1982.
9. Kochan I. M. Lingvistychnyi analiz tekstu : [navch. posibnyk] / Iryna Mykolijivna Kochan. – K. : Znannija, 2008. – 423 s.
10. Kul'chytskyi O. Osnovy filosofii i filosofichnykh nauk : [pidruchnyk] / Oleksandr Kul'chytskyi. – Munchen; L'viv : Ukrajin'skij vil'nyi universitet, 1995. – 164 s.
11. Luchan F. Narody, rasy i yazyki / Feliks fon Lushan : [per. s nem. B. D. Levina]. – M. : Belye al'vy, 2015. – 240 s.

12. Manjukh N. B. Asotsiatyvnyi potentsial kontseptu Bat' kivshchyna u protsesi vyvchennja ukrajins' koji movy jak inozemnoji / N. B. Manjukh // Naukovi zapyski Natsional' nogo universitetu Ostroz' ka akademija. Serija «Filologichna». – Ostrog, 2012. – Vyp. 23. – S. 84–86.
13. Marchuk U. B. Asotsiatyvnyi potentsial lingvokul' turnykh kontseptiv u riznosystemnykh movakh : avtoref. dys...kand. filol. nauk : spec. 10.02.15 – zagal' ne movoznavstvo / Marchuk Uliana Bogdanivna. – K., 2009. – 20 s.
14. Poliuga L. M. Povnyi slovnyk antonimiv ukrajin' skoji movy / L. M. Poliuga ; [za red. S.M. Palamarchuka]. – K. : Dovira, 2006. – 510 s.
15. SUM – Slovnyk ukrajin' skoji movy : [v 11 tomakh] / AN URSSR : [za red. I. K. Bilodida]. – K. : Naukova dumka, 1970–1980.
16. Telija V. N. Konzeptoobrazuiushchaja fluktuatsia konstanty «rodnaja zemlia» v naimenovaniji rodina / V. N. Telija // Yazyk i kul' tury : fakty i tsennosti : K 70-letiju Yurii Sergeevicha Stepanova. – M., 2001. – S. 409–418.
17. Ter-Minasova S.G. Rol' yazyka v formirovanii lishnosti. Yazyk i natsional'nyi kharakter / S.G. Ter-Minasova // Etnosotsiolingvistika: [khrestomatija] / [avt.-sost. N.I. Konovalova]. – Ekaterinburg, 2004. – S. 241–249.
18. Ukrajins' ki prykazki, prysliv' ja i take inshe : [zb. Opanasa Markovycha i in.] / [uporiad. M. T. Nomys]. – K. : Lybid', 2003. – 352 s.
19. Filosofskij slovnyk / [za red. V. I. Shynkaruka]. – K. : Golovna redaktsia URE, 1986. – 800 s.
20. Shcherbakivskij V. Formatsia ukrajin' skoji natsii : Narys praisotii Ukrainy / Vadim Shcherbakivskij. – Praga : Vyd-vo Yu. Tyshchenka, 1941. – 147 s.
21. Easthope A. Englishness and national culture / Anthony Easthope. – London : Routledge, 1998. – 254 p.
22. Harper D. Online Etymology Dictionary / D. Harper. [Electronic source]. – Access to the source : <http://www.etymonline.com/>
23. Lekker D. O. Discovery and Exploration of once-Dutch words in the online Oxford English Dictionary / Otter den Lekker // English Studies. – 1990. – Vol. 71. – № 3. – P. 261–271.
24. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Longman, 2014. – 2224 p.
25. Madison G. The Passing of the Great Race / Grant Madison. – London : Wernod and Wernod, 2012. – 582 p.
26. Taylor J. White Identity : Racial Consciousness in the 21 Century / Jared Taylor. – Oakton, Va. : New Century Books, 2011. – 340 p.

Статтю подано до редакції 10.03.2016 р.